

B4B35OSY: Operační systémy

Lekce 4. Plánování a synchronizace

Petr Štěpán

stepan@fel.cvut.cz

January 28, 2021

Outline

1 Plánování procesů/vláken

2 Synchronizace

Druhy plánovačů

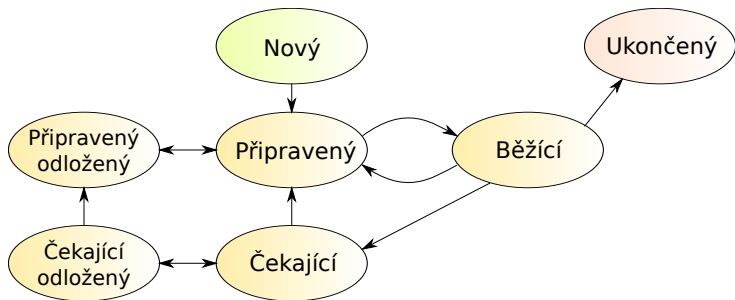
- **Krátkodobý plánovač (operační plánovač, dispečer):**
  - Základní správa procesoru/ů
  - Vybírá proces, který poběží na uvolněném procesoru přiděluje procesu procesor (CPU)
  - vyvoláván velmi často, musí být extrémně rychlý
- **Střednědobý plánovač (taktický plánovač)**
  - Úzce spolupracuje se správou hlavní paměti
  - Taktika využívání omezené kapacity fyzické paměti při multitaskingu
  - Vybírá, který proces je možno zařadit mezi odložené procesy
  - uvolní tím prostor zabíraný procesem v fyzické paměti
  - Vybírá, kterému odloženému procesu lze znovu přidělit prostor v paměti počítače
- **Dlouhodobý plánovač (strategický plánovač, job scheduler)**
  - Vybírá, který požadavek na výpočet lze zařadit mezi procesy, a definuje tak stupeň multiprogramování
  - Je volán zřídka (jednotky až desítky sekund), nemusí být rychlý
  - V interaktivních systémech se používá velmi omezeně, např. plánování aktualizací

Stavy procesu

Nové stavy spojené s odkládáním procesu na disk při nedostatku fyzické paměti:

- Odložený připravený
- Odložený čekající

Moderní OS většinou neprovádí odkládání celých procesů, ale při nedostatku paměti pak hrozí thrashing (podrobněji probereme při stránkování).

Dispečer

- Dispečer pracuje s procesy, které jsou v hlavní paměti a jsou schopné běhu, tj. připravené (ready)
- Existují 2 typy plánování
  - nepreemptivní plánování (kooperativní plánování, někdy také plánování bez předbíhání)
    - běžícímu procesu nelze „násilně“ odejmout CPU, proces se musí procesoru vzdát, nebo ho nabídnout
    - historické operační systémy, kdy nebyla od systému podpora preempce
    - nyní se používá zpravidla jen v „uzavřených systémech“, kde jsou předem známy všechny procesy a jejich vlastnosti. Navíc musí být naprogramovány tak, aby samy uvolňovaly procesor ve prospěch procesů ostatních
  - preemptivní plánování (plánování s předbíháním),
- procesu schopnému dalšího běhu může být procesor odňat i „bez jeho souhlasu“, tedy kdykoliv
- plánovač rozhoduje v okamžiku:
  - 1 kdy některý proces přechází ze stavu běžící do stavu čekající nebo končí
  - 2 kdy některý proces přechází ze stavu čekající do stavu připravený
  - 3 přijde vnější podnět od HW prostřednictvím přerušení, nejčastěji od časovače
- První případ se vyskytuje v obou typech plánování
- Další dva jsou použity pouze pro plánování preemptivní

Kritéria plánování

Kritéria plánování

■ Uživatelsky orientovaná

■ čas odezvy

- doba od vzniku požadavku do reakce na něj

■ doba obrátky

- doba od vzniku procesu do jeho dokončení

■ konečná lhůta (deadline)

- požadavek dodržení stanoveného času dokončení

■ předvídatelnost

- Úloha by měla být dokončena za zhruba stejnou dobu bez ohledu na celkovou zátěž systému
- Je-li systém vytížen, prodloužení odezvy by mělo být rovnoměrně rozděleno mezi procesy

■ Systémově orientovaná

■ průchodnost

- počet procesů dokončených za jednotku času

■ využití procesoru

- relativní čas procesoru věnovaný aplikačním procesům

■ spravedlivost

- každý proces by měl dostat svůj čas (ne „hladovění“ či „stárnutí“)

■ vyvažování zátěže systémových prostředků

- systémové prostředky (periferie, hlavní paměť) by měly být zatěžovány v čase rovnoměrně

Základní plánovače

Ukážeme plánování:

- FCFS (First-Come First-Served)
- SPN (SJF) (Shortest Process Next)
- SRT (Shortest Remaining Time)
- cyklické (Round-Robin)
- zpětnovazební (Feedback)

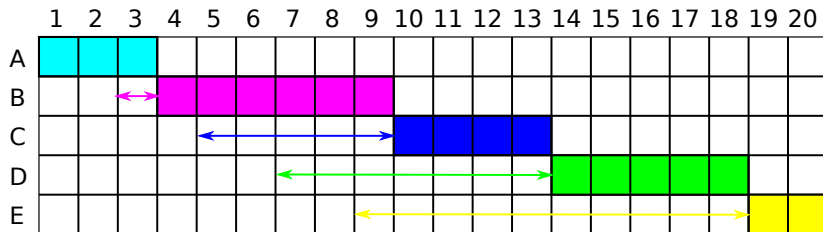
Příklad pro ilustraci algoritmů:

Proces	Čas příchodu	Potřebný čas
A	0	3
B	2	6
C	4	4
D	6	5
E	8	2

FCFS

- FCFS = First Come First Served – prostá fronta FIFO
- Nejjednodušší nepreemptivní plánování
- Nově příchozí proces se zařadí na konec fronty
- Průměrné čekání může být velmi dlouhé

Příklad:

- Průměrné čekání $T_{Avg} = \frac{0+1+5+7+10}{5} = 4.6$
- Průměrné čekání bychom mohli zredukovat, pokud by proces E běžel hned po B.

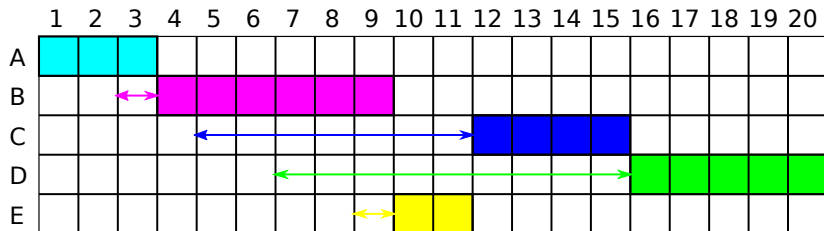

FCFS – vlastnosti

- FCFS je primitivní nepreemptivní plánovací postup
- Průměrná doba čekání T_{Avg} silně závisí na pořadí přicházejících dávek
- Krátké procesy, které se připravily po dlouhém procesu, vytváří tzv. konvojový efekt
  - Všechny procesy čekají, až skončí dlouhý proces
- Pro krátkodobé plánování se FCFS samostatně fakticky nepoužívá.
  - Používá se pouze jako složka složitějších plánovacích postupů

SPN

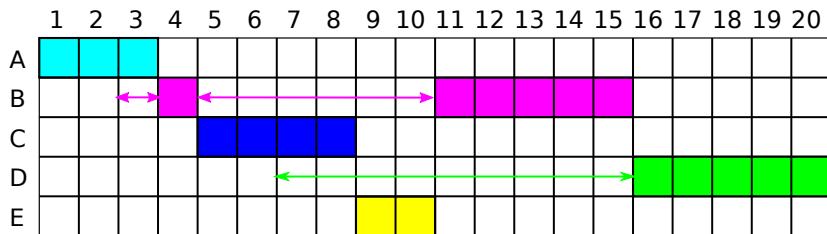
- SPN = Shortest Process Next (nejkratší proces jako příští); též nazýváno SJF = Shortest Job First
  - Opět nepreemptivní
  - Vybírá se připravený proces s nejkratší příští dávkou CPU
  - Krátké procesy předbíhají delší, nebezpečí stárnutí dlouhých procesů
  - Je-li kritériem kvality plánování průměrná doba čekání, je SPN optimálním algoritmem, což se dá exaktně dokázat

- Průměrné čekání $T_{Avg} = \frac{0+1+7+9+1}{5} = 3.6$

SRT

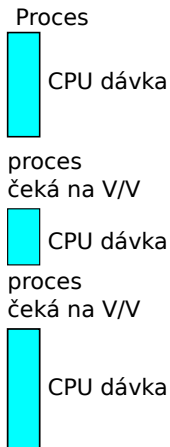
- SRT = Shortest Remaining Time (nejkratší zbývajcí čas)
- Preemptivní varianta SPN
- CPU dostane proces, který potřebuje nejméně času do svého ukončení
- Jestliže existuje proces, kterému zbývá k jeho dokončení čas kratší, než je čas zbývajcí do skončení procesu běžícího, dojde k preempci
- Může existovat více procesů se stejným zbývajícím časem, a pak je nutno použít „arbitrážní pravidlo“, např. vybrat první z fronty

- Průměrné čekání $T_{Avg} = \frac{0+7+0+9+0}{5} = 3.2$

Jak nejlépe využít procesor

- Maximálního využití CPU se dosáhne uplatněním multiprogramování
- Jak ?
- Běh procesu = cykly alternujících dávek
  - CPU dávka
  - I/O dávka
- CPU dávka se může v čase překrývat s I/O dávkami dalších procesů

Odhad délky běhu

- Délka příští dávky CPU skutečného procesu je známa jen ve velmi speciálních případech
  - Délka dávky se odhaduje na základě nedávné historie procesu
  - Nejčastěji se používá tzv. exponenciální průměrování
- Exponenciální průměrování
  - t_n skutečná změřená délka n-té dávky CPU
  - τ_{n+1} odhad délky příští dávky CPU
  - $\alpha, 0 \leq \alpha \leq 1$ parametr vlivu historie
  - $\tau_{n+1} = \alpha \cdot t_n + (1-\alpha)\tau_n$
  - Příklad:
    - $\alpha = 0.5$
    - $\tau_{n+1} = 0.5 \cdot t_n + 0.5 \cdot \tau_n = 0.5 \cdot (t_n + \tau_n)$
    - τ_0 se volí jako průměrná délka CPU dávky v systému nebo se odvodí z typu nejčastějších programů

Prioritní plánování

- Každému procesu je přiřazeno prioritní číslo
  - Prioritní číslo – preference procesu při výběru procesu, kterému má být přiřazena CPU
  - CPU se přiděluje procesu s nejvyšší prioritou
  - Nejvyšší prioritě obvykle odpovídá (obvykle) nejnižší prioritní číslo
    - Ve Windows je to obráceně
- Existují opět dvě varianty:
  - Npreemptivní
    - Jakmile se vybranému procesu procesor předá, procesor mu nebude odňat, dokud se jeho CPU dávka nedokončí
  - Preemptivní
    - Jakmile se ve frontě připravených objeví proces s prioritou vyšší, než je priorita právě běžícího procesu, nový proces předběhne právě běžící proces a odejme mu procesor
- SPN i SRT jsou vlastně případy prioritního plánování
  - Prioritou je predikovaná délka příští CPU dávky
  - SPN je npreemptivní prioritní plánování
  - SRT je preemptivní prioritní plánování

Prioritní plánování – problémy

- **Problém stárnutí (starvation):**
  - Procesy s nízkou prioritou nikdy nepoběží; nikdy na ně nepřijde řada
    - Údajně: Když po řadě let vypínali v roce 1973 na M.I.T. svůj IBM 7094 (jeden z největších strojů své doby), našli proces s nízkou prioritou, který čekal od roku 1967.
- **Řešení problému stárnutí: zrání procesů (aging)**
  - Je nutno dovolit, aby se procesu zvyšovala priorita na základě jeho historie a doby setrvávání ve frontě připravených
    - Během čekání na procesor se priorita procesu zvyšuje

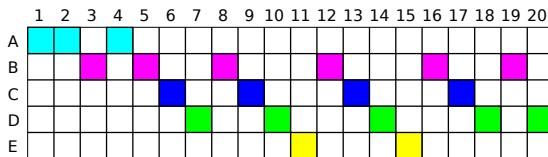
Cyklické plánování

- Cyklická obsluha (Round-robin) – RR
- Z principu preemptivní plánování
- Každý proces dostává CPU periodicky na malý časový úsek, tzv. časové kvantum, délky q (desítky ms)
- V „čistém“ RR se uvažuje shodná priorita všech procesů
- Po vyčerpání kvanta je běžícímu procesu odňato CPU ve prospěch nejstaršího procesu ve frontě připravených a dosud běžící proces se zařazuje na konec této fronty
- Je-li ve frontě připravených procesů n procesů, pak každý proces získává $\frac{1}{n}$ doby CPU
- Žádný proces nedostane 2 kvanta za sebou (samozřejmě pokud není jediný připravený)
- Žádný proces nečeká na začátek přidělení CPU déle než $q(n-1)$

Cyklické plánování

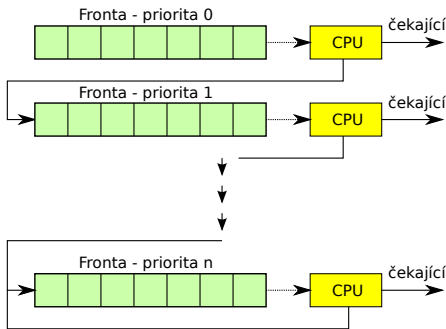
- Efektivita silně závisí na velikosti kvanta
- Veliké kvantum – blíží se chování FCFS
  - Procesy dokončí svoji CPU dávku dříve, než jim vyprší kvantum.
- Malé kvantum – časté přepínání kontextu
  - značná režie
- Dosahuje se průměrné doby obrátky delší oproti plánování SRT
  - Průměrná doba obrátky se může zlepšit, pokud většina procesů se době q ukončí
  - Empirické pravidlo pro stanovení q : cca 80% procesů by nemělo vyčerpat kvantum
- Výrazně lepší je čas odezvy

Zpětnovazební plánování

- Základní problém:
  - Neznáme předem časy, které budou procesy potřebovat
- Východisko:
  - Penalizace procesů, které běžely dlouho
- Řešení:
  - Dojde-li k preempci přečerpáním časového kvanta, procesu se snižuje priorita
  - Implementace pomocí víceúrovňových front
    - pro každou prioritu jedna
    - Nad každou frontou samostatně běží algoritmus určitého typu plánování, obvykle RR s různými kvanty a FCFS pro frontu s nejvyšší prioritou

Víceúrovňové zpětnovazební fronty

- Proces opouštějící procesor kvůli vyčerpání časového kvanta je přerazen do fronty s nižší prioritou
- Fronty s nižší prioritou mohou mít delší kvanta
- Problém stárnutí ve frontě s nejnižší prioritou
  - Řeší se pomocí zrání (aging) – v jistých časových intervalech (≈ 10 s) se zvyšuje procesům prioritou přemístěním do „vyšších“ front

O(1) plánovač – Linux 2.6.22

- O(1) – rychlost plánovače nezávisí na počtu běžících procesů – je rychlý a deterministický
- Dvě sady víceúrovňových front
  - Na začátku první sada obsahuje připravené procesy, druhá je prázdná
  - Při vyčerpání časového kvanta je proces přeřazen do druhé sady front do nové úrovně
  - Vzbuzené procesy jsou zařazovány podle toho, zda ještě nevyužily celé svoje časové kvantum do aktivní sady front, nebo do druhé sady front
  - Pokud je první sada prázdná, dojde k prohození první a druhé sady front procesů
- Heuristika pro odhad interaktivních procesů a jejich udržování na nejvyšších prioritách s odpovídajícími časovými kvanty

Zcela férový plánovač

- Linux od verze 2.6.23 (Completely Fair Scheduler)
- Nepoužívá fronty, ale jednu strukturu, která udržuje všechny procesy uspořádané podle délky již spotřebovaného času a délky čekání
  - kritérium = spotřebovaný_čas - férový_čekací_čas
  - férový_čekací_čas je reálný čas dělený počtem čekajících procesů na jeden procesor
  - ideálně všechny procesy mají kritérium 0
- Pro rychlou implementaci se používá vyvážený binární červeno-černý strom, zaručující složitost úměrnou $\log(n)$ počtu připravených procesů
- Nepotřebuje složité heuristiky pro detekci interaktivních procesů
- Jediný parametr je časové kvantum:
  - pro uživatelské PC se volí menší
  - pro serverové počítače větší kvanta omezují režii s přepínáním procesů a tím zvyšuje propustnost serveru
- Žádný proces nemůže zestárnout, všechny procesy mají stejné podmínky

Plánování v multiprocesech

Přiřazování procesů (vláken) procesorům:

- Architektura „master/slave“

- Klíčové funkce jádra běží vždy na jednom konkrétním procesoru
- Master odpovídá za plánování
- Slave žádá o služby mastera
- Nevýhoda: dedikace
  - Přetížený master se stává úzkým místem systému

- Symetrický multiprocessing (SMP)

- Všechny procesory jsou si navzájem rovny
- Funkce jádra mohou běžet na kterémkoliv procesoru
- SMP vyžaduje podporu vláken v jádře
- Proces musí být dělen na vlákna, aby SMP byl účinný

- Aplikace je sada vláken pracujících paralelně do společného adresního prostoru

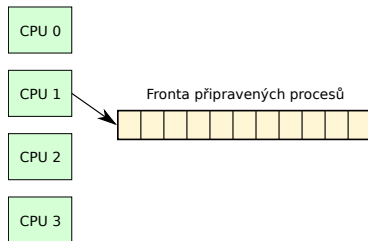
- Vlákno běží nezávisle na ostatních vláknech svého procesu
- Vlákna běžící na různých procesorech dramaticky zvyšují účinnost systému

2 používá většina OS: Windows, Linux, Mac OS X, Solaris, BSD4.4

SMP

Dvě řešení SMP:

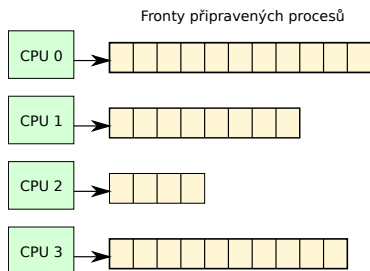
- Jedna společná fronta pro všechny procesory
  - Fronta může být víceúrovňová dle priorit
  - Problémy:
    - Jedna centrální fronta připravených sledů vyžaduje používání vzájemného vylučování v jádře
    - Kritické místo v okamžiku, kdy si hledá práci více procesorů
    - Předběhnutá (přerušená) vlákna nebudou nutně pokračovat na stejném procesoru – nelze proto plně využívat cache paměti procesorů

SMP

Druhé řešení SMP:

- Každý procesor má svojí frontu a občasná migrace vláken mezi procesory má za úkol udržovat fronty přibližně stejně dlouhé
  - Každý procesor si sám vyhledává příští vlákno
  - Přesněji: instance plánovače běžící na procesoru si je sama vyhledává
  - Problémy – některé fronty jsou kratší:
    - Heuristická pravidla, kdy frontu změnit

SMP optimalizace

- Používají se různá (heuristická) pravidla (i při globální frontě):
  - Afinita vláken k CPU – použij procesor, kde vlákno již běželo (možná, že v cache CPU budou ještě údaje z minulého běhu)
  - Afinita vláken k CPU při globální frontě – neber první proces z fronty, ale prozkoumej více procesů na začátku fronty a hledej proces, který běžel na daném procesoru
  - Použij nejméně využívaný procesor
- Mnohdy značně složité
  - při malém počtu procesorů (≤ 4) může přílišná snaha o optimalizaci plánování vést až k poklesu výkonu systému, výběr se dělá při každém rozhodování, kdo poběží
    - Tedy aspoň v tom smyslu, že výkon systému neporoste lineárně s počtem procesorů
  - při velkém počtu procesorů dojde naopak k „nasycení“, neboť plánovač se musí věnovat rozhodování velmi často (končí CPU dávky na mnoha procesorech)
    - režie tak neúměrně roste

Jak to bude fungovat?

```
#include <stdio.h>
#include <unistd.h>
#include <pthread.h>

volatile int a;

void *fce(void *n) {
    int i;
    for (i=0; i<10000; i++) {
        a+=1;
    }
    printf("a=%i\n", a);
    pthread_exit(NULL);
}

int main(int argc, char *argv[]) {
    pthread_t tid1, tid2;
    a=0;
    pthread_create(&tid1, NULL, fce, NULL);
    pthread_create(&tid2, NULL, fce, NULL);
    pthread_join(tid1, NULL);
    pthread_join(tid2, NULL);
    return 0;
}
```

Problém synchronizace

- Souběžný přístup ke sdíleným datům může způsobit jejich nekonzistenci
  - nutná koordinace procesů
- Synchronizace běhu procesů
  - Čekání na událost vyvolanou jiným procesem
- Komunikace mezi procesy (IPC = Inter-process Communication) – příští přednáška
  - Výměna informací (zpráv)
  - Způsob synchronizace, koordinace různých aktivit
- Sdílení prostředků – problém soupeření či souběhu (race condition)
  - Procesy používají a modifikují sdílená data
  - Operace zápisu musí být vzájemně výlučné
  - Operace zápisu musí být vzájemně výlučné s operacemi čtení
  - Operace čtení (bez modifikace) mohou být realizovány souběžně
  - Pro zabezpečení integrity dat se používají kritické sekce

Producent konzument

Ilustrační příklad

- Producent generuje data do vyrovnávací paměti s konečnou kapacitou (bounded-buffer problem) a konzument z této paměti data odebírá
- Zavedeme celočíselnou proměnnou count, která bude čítat platné položky v bufferu. Na počátku je count = 0
- Pokud je v poli místo, producent vloží položku do pole a inkrementuje count
- Pokud je v poli nějaká položka, konzument při jejím vyjmutí dekrementuje count

Producent a konsument

Sdílená data

```
#define BUF_SIZE = 20
typedef struct { /* data */ } item;
item buffer[BUF_SIZE];
int count = 0;
```

Producent

```
void producer() {
    int in = 0;
    item nextProduced;
    while (1) {
        /* Vygeneruj novou položku do
           proměnné nextProduced */
        while (count == BUF_SIZE);
        /* čekání nedělej nic */
        buffer[in] = nextProduced;
        in = (in + 1) % BUF_SIZE;
        count++;
    }
}
```

Konzument

```
void consumer() {
    int out = 0;
    item nextConsumed;
    while (1) {
        while (count == 0);
        /* čekání nedělej nic */
        nextConsumed = buffer[out];
        out = (out + 1) % BUF_SIZE;
        count--;
        /* Zpracuj položku z
           proměnné nextConsumed */
    }
}
```

Kde je problém?

Problém soupeření

- `count ++` bude obvykle implementováno:

P_1 : **count** → registr   `mov count, %eax`

- P_2 : `registr+1` → registr   `add 1, %eax`

P_3 : registr → **count**   `mov %eax, count`

- `count --` bude obvykle implementováno:

K_1 : **count** → registr   `mov count, %eax`

- K_2 : `registr-1` → registr   `sub 1, %eax`

K_3 : registr → **count**   `mov %eax, count`

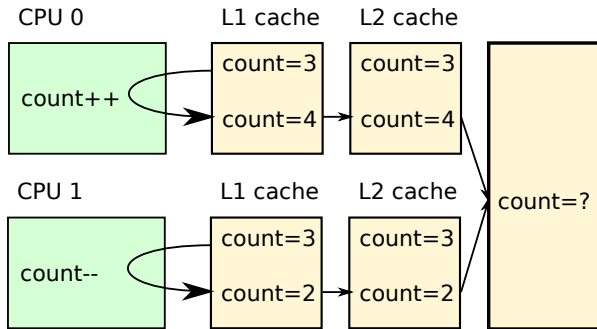
Může nastat následující paralelizace procesů konzument a producent:

akce	běží	akce	výsledek
P_1 :	producent	count → registr	<code>eax = 3</code>
P_2 :	producent	<code>registr+1</code> → registr	<code>eax = 4</code>
K_1 :	konzument	count → registr	<code>eax = 3</code>
K_2 :	konzument	<code>registr-1</code> → registr	<code>eax = 2</code>
K_3 :	konzument	registr → count	<code>count = 2</code>
P_3 :	producent	registr → count	<code>count = 4</code>

- Na konci může být `count` roven 2 nebo 4, ale správně je 3 (což se většinou podaří)
- Je to důsledkem nepředvídatelného prokládání procesů/vláken vlivem možné preempe

Problém soupeření – cache

- Problém soupeření je i při vícejádrových procesorech
- Jedna proměnná je uložena na více místech cache úrovně L1, úrovně L2 a pouze jednom místě úrovně L3 a paměti RAM

- Výsledek zápisu je určen kdo přijde dříve a kdo později, ale pouze hodnota 2 nebo 4

Kritická sekce

- Problém lze formulovat obecně:
  - Jistý čas se proces zabývá svými obvyklými činnostmi a jistou část své aktivity věnuje sdíleným prostředkům.
  - Část kódu programu, kde se přistupuje ke sdílenému prostředku, se nazývá kritická sekce procesu vzhledem k tomuto sdílenému prostředku (nebo také sdružená s tímto prostředkem).
- Je potřeba zajistit, aby v kritické sekci sdružené s jistým prostředkem, se nacházel nejvýše jeden proces
  - Pokud se nám podaří zajistit, aby žádné dva procesy nebyly současně ve svých kritických sekcích sdružených s uvažovaným sdíleným prostředkem, pak je problém soupeření vyřešen.
- Modelové prostředí pro řešení problému kritické sekce
  - Předpokládá se, že každý z procesů běží nenulovou rychlostí
  - Řešení nesmí záviset na relativních rychlostech procesů

Požadavky na kritickou sekci

- **Vzájemné vyloučení – podmínka bezpečnosti (Mutual Exclusion)**
  - Pokud proces P_i je ve své kritické sekci, pak žádný další proces nesmí být ve své kritické sekci sdružené s tímž prostředkem
- **Trvalost postupu – podmínka živosti (Progress)**
  - Jestliže žádný proces neprovádí svoji kritickou sekci sdruženou s jistým zdrojem a existuje alespoň jeden proces, který si přeje vstoupit do kritické sekce sdružené se tímto zdrojem, pak výběr procesu, který do takové kritické sekce vstoupí, se nesmí odkládat nekonečně dlouho.
- **Konečné čekání – podmínka spravedlivosti (Fairness)**
  - Proces smí čekat na povolení vstupu do kritické sekce jen konečnou dobu.
  - Musí existovat omezení počtu, kolikrát může být povolen vstup do kritické sekce sdružené se jistým prostředkem jiným procesům než procesu požadujícímu vstup v době mezi vydáním žádosti a jejím uspokojením.

Řešení kritických sekcí

Základní struktura procesu s kritickou sekcí:

```
do {  
    enter_cs();  
    // critical section  
    leave_cs ();  
    // non-critical section  
} while (TRUE);
```

Klíčem k řešení celého problému kritických sekcí je korektní implementace funkcí `enter_cs()` a `leave_cs()`.

- Čistě softwarová řešení na aplikační úrovni
  - Algoritmy, jejichž správnost se nespolehá na další podporu
  - Základní (a problematické) řešení s aktivním čekáním (busy waiting)
- Hardwarové řešení
  - Pomocí speciálních instrukcí CPU
  - Stále ještě s aktivním čekáním
- Softwarové řešení zprostředkované operačním systémem
  - Potřebné služby a datové struktury poskytuje OS (např. semaforey)
  - Tím je umožněno pasivní čekání – proces nesoutěží o procesor
  - Podpora volání synchronizačních služeb v programovacích systémech/jazycích (např. monitory, zasílání zpráv)

Řešení na aplikační úrovni

Zavedme proměnnou lock, jejíž hodnota určuje, zda je kritická sekce obsazená

```
while(TRUE) {  
    while(lock!=0);  
    /* čekej */  
    lock = 1;  
    critical_section();  
    lock = 0;  
    noncritical_section();  
}
```

Je zde nějaký problém?

- **Je to úplně špatně!**
- Protože mezi otestováním proměnné lock a jejím nastavení je možné, že proběhne další otestování jiným vláknem.
- Neřeší tedy základní podmínku exkluzivity kritické sekce

Řešení na aplikační úrovni

Striktní střídání dvou procesů nebo vláken.

- Zavedme proměnnou `turn`, jejíž hodnota určuje, který z procesů smí vstoupit do kritické sekce.
- Je-li `turn == 0`, do kritické sekce může P_0 ,
- je-li `turn == 1`, pak P_1 .

P_0

```
while(TRUE) {
    while(turn!=0);
    /* čekej */
    critical_section();
    turn = 1;
    noncritical_section();
}
```

P_1

```
while(TRUE) {
    while(turn!=1);
    /* čekej */
    critical_section();
    turn = 0;
    noncritical_section();
}
```

Je zde nějaký problém?

- P_0 proběhne svojí kritickou sekcí velmi rychle, `turn = 1` a oba procesy jsou v nekritických částech. P_0 je rychlý i ve své nekritické části a chce vstoupit do kritické sekce. Protože však `turn == 1`, bude čekat, přestože kritická sekce je volná.
- Je porušen požadavek Trvalosti postupu
- Navíc řešení nepřipustně závisí na rychlostech procesů

Petersonovo řešení

- Petersonovo řešení střídání dvou procesů nebo vláken
- Řešení pro dva procesy P_i ($i = 0, 1$) – dvě globální proměnné:
  - `int turn;`
    - Proměnná `turn` udává, který z procesů je na řadě při přístupu do kritické sekce
  - `boolean interest[2];`
    - V poli `interest` procesy indikují svůj zájem vstoupit do kritické sekce; (`interest[i]==TRUE`) znamená, že P_i tuto potřebu má
    - Prvky pole `interest` nejsou sdílenými proměnnými.

```

j = 1 - i;
interest[i] = TRUE;
turn = j;
while (interest[j] && turn == j) ;           /* čekání */
/* KRITICKÁ SEKCE                          */
interest[i] = FALSE;
/* NEKRITICKÁ ČÁST PROCESU                  */

```

- Náš proces bude čekat jen pokud druhý proces je na řadě a současně má zájem do kritické sekce vstoupit
- Všechna řešení na aplikační úrovni obsahují aktivní čekání, nebo používají funkci `sleep/usleep`

Petersonovo řešení

```
int a;
volatile int turn;
volatile int interest[2];

void *fce(void *n) {
    int i;
    int j=*(int*)n;
    for (i=0; i<1000000; i++) {
        interest[j]=1;
        __sync_synchronize();    /* memory barrier */
        turn = (1-j);
        while (interest[1-j]==1 && turn==(1-j)); /* repeat and wait */
        a+=1;
        interest[j]=0;
    }
    printf("a=%i\n", a);
    pthread_exit(NULL);
}
```

Memory barrier

- Většina moderních CPU umí měnit pořadí dvou po sobě jdoucích instrukcí kvůli zrychlení přístupu do paměti.
- Pro Petersonovo řešení je pořadí zápisu do proměnných `turn` a `interest` klíčové
- `__sync_synchronize` memory barrier pro překladač gcc (visual studio má funkci `MemoryBarrier`)
- memory barrier umožní i synchronizaci cache paměti

```
interest[i] = TRUE;  
__sync_synchronize(); /* memory barrier */  
turn = j;  
while (interest[j] && turn == j) ;      /* čekání */
```

- Nyní je všechno v pořádku a řešení funguje

Petersonovo řešení

Obecné řešení pro N procesů

- je již daleko více komplikovanější, tím je náchylnější k implementační chybě
- proměnné `level` charakterizují, kdo čeká na kritickou sekci
- proces, který dospěje až do nejvyšší úrovně (`level`), tak získá kritickou sekci

```
int level[N]
int last_to_enter[N-1]
for (l=0; l<N-1; l++)
    level[l] = 1
last_to_enter[l] = i
while (last_to_enter[l] == i and exists k != i; level[k] >= 1)
    wait;
```

- konstrukce `exists k` je zkratka za

```
set = False
for (k=0; k<N; k++) {
    if (k!=i && level[k] >= 1)
        set = True;
```


HW podpora

- Využití zamykací proměnné je rozumné, avšak je nutná atomicita
- Jednoprosesorové systémy mohou vypnout přerušování, při vypnutí přerušování nemůže dojít k preempci
  - Nelze použít na aplikační úrovni (vypnutí přerušování je privilegovaná akce)
  - Nelze jednoduše použít pro víceprocesorové systémy
- Moderní systémy nabízejí speciální nedělitelné (atomické) instrukce
  - Tyto instrukce mezi paměťovými cykly „nepustí“ sběrnici pro jiný procesor
  - Instrukce TestAndSet atomicky přečte obsah adresované buňky a bezprostředně poté změni její obsah (tas – MC68k, tsl – Intel)
  - Instrukce Swap (xchg) atomicky prohodí obsah registru procesoru a adresované buňky
  - Např. IA32/64 (i586+) nabízí i další atomické instrukce
  - Prefix „LOCK“ pro celou řadu instrukcí typu read-modify-write (např. ADD, AND, ... s cílovým operandem v paměti)

HW podpora

■ tas např. Motorola 68000

```
enter_cs:  tas    lock           ; nastav lock na 1 a otestuj starou hodnotu
           jnz    enter_cs       ; byla stará hodnota nenulová?
           ret
```

```
leave_cs:  mov    $0, lock       ; vynuluj lock pro uvolnění kritické sekce
           ret
```

■ xchg – IA32

```
enter_cs:  mov    $1, %eax       ; připrav hodnotu 1 pro výměnu
           xchg   lock, %eax      ; eax obsahuje nyní starou hodnotu
           jnz    enter_cs       ; byla stará hodnota nenulová
           ret
```

```
leave_cs:  mov    $0, lock       ; vynuluj lock pro uvolnění kritické sekce
           ret
```

Xchg řešení

```
volatile int a;
volatile int turn;
void *fce(void *n) {
    int i, tmp;
    for (i=0; i<1000000; i++) {
        tmp=1;
        asm volatile ("xchg%z0 %2, %0;"
            : "=g" (turn), "=r" (tmp): "1" (tmp) : );
        while (tmp!=0) {
            asm volatile ("xchg%z0 %2, %0;"
                : "=g" (turn), "=r" (tmp): "1" (tmp) : );
        }
        a+=1;
        turn=0;
    }
    printf("a=%i\n", a);
    pthread_exit(NULL);
}
```

Synchronizace bez aktivního čekání

- Aktivní čekání mrhá strojovým časem
- Může způsobit i nefunkčnost při rozdílných prioritách procesů
- Např. vysokoprioritní producent zaplní pole, začne aktivně čekat a nedovolí konzumentovi odebrat položku (samozřejmě to závisí na metodě plánování procesů a na to navazující dynamicky se měnící priority)
- Blokování pomocí systémových atomických primitiv
  - suspend() místo aktivního čekání – proces se zablokuje
  - wakeup(process) probuzení spolupracujícího procesu při opuštění kritické sekce

```
void producer() {
    while (1) {
        /* Vygeneruj položku do proměnné nextProduced */
        if (count == BUFFER_SIZE) suspend();      // Je-li pole plné, zablokej se
        buffer[in] = nextProduced;  in = (in + 1) % BUFFER_SIZE;
        count++;
        if (count == 1) wakeup(consumer);        // Bylo-li pole prázdné, probuď konzumenta
    }
}

void consumer() {
    while (1) {
        if (count == 0) suspend();                // Je-li pole prázdné, zablokej se
        nextConsumed = buffer[out];  out = (out + 1) % BUFFER_SIZE;
        count--;
        if (count == BUFFER_SIZE-1)              // Bylo-li pole plné, probuď producenta
            wakeup(producer);
        /* Zpracuj položku z proměnné nextConsumed */
    }
}
```

Problém s čekáním

- Předěšlý kód není řešením – zůstalo konkurenční soupeření – count je opět sdílenou proměnnou:
  - Konzument přečetl `count == 0` a než zavolá `suspend()`, je mu odňat procesor
  - Producent vloží do pole položku a `count == 1`, načež se pokusí se probudit konzumenta, který ale ještě nespí!
  - Po znovuspuštění se konzument domnívá, že pole je prázdné a volá `suspend()`
  - Po čase producent zaplní pole a rovněž zavolá `suspend()` – spí oba!
  - Příčinou této situace je ztráta budícího signálu
- Lepší řešení:
  - Jednině OS umí uspat a vzbudit procesy – Semaforey, mutexy

Semafor

- Obecný synchronizační nástroj (Edsger Dijkstra, NL, [1930–2002])
- Systémem spravovaný objekt
- Základní vlastností je celočíselná proměnná (obecný semafor, nebo také čítající semafor)
- Dvě standardní atomické operace nad semaforem
  - `sem_wait(&S)` [někdy nazývaná `lock()`, `acquire()` nebo `down()`]
  - `sem_post(&S)` [někdy nazývaná `unlock()`, `release()` nebo `up()`]

```

sem_wait(S) {
    while (S <= 0);
    S--;
}

sem_post(S) {
    S++;
    // Čeká-li jiný proces před
    // semaforem, pusť ho dál
}

```

- Tato sémantika stále obsahuje aktivní čekání
- Skutečná implementace však aktivní čekání obchází tím, že spolupracuje s plánovačem CPU, což umožňuje blokovat a reaktivovat procesy (vlákna)

Implementace semaforů

Struktura semaforu

```
typedef struct {
    int value;                // „Hodnota“ semaforu
    struct process *list;     // Fronta procesů stojících „před semaforem“
} sem_t;
```

Operace nad semaforem jsou pak implementovány jako nedělitelné s touto sémantikou

```
void sem_wait(sem_t *S) {
    S->value= S->value - 1;
    if (S->value < 0)        // Je-li třeba, zablokuj volající proces a zařaď ho
        block(S->list);     // do fronty před semaforem (S.list)
}
```

```
void sem_post(sem_t *S) {
    S->value= S->value + 1
    if (S->value <= 0) {
        if (S->list != NULL) { // Je-li fronta neprázdná
            // vyjmi proces P z čela fronty
            wakeup(P);         // a probuď P
        }
    }
}
```

Implementace semaforů

- Záporná hodnota S.value udává, kolik procesů „stojí“ před semaforem
- Fronty před semaforem:
  - Většinou FIFO bez uvažování priorit procesů, jinak vzniká problém se stárnutím
  - Systémy reálného času (RTOS) většinou prioritu uvažují
- Operace wait(S) a post(S) musí být vykonány atomicky
- OS na jednom procesoru nemá problém, OS rozhoduje o přepnutí procesu
- OS na více jádrech:
  - Jádro musí používat atomické instrukce či jiný odpovídající hardwarový mechanismus na synchronizaci skutečného paralelismu
  - Instrukce xchg, tas, či prefix lock musí umět zamknout sběrnici proti přístupu jiných jader, či zamknout a aktualizovat cache systémem cache snooping

Mutex

- Mutex – speciální rychlejší semafor, hodnoty pouze 1,0 binární semafor
- Implementace musí zaručit:
- Operace lock() (odpovídá funkci wait() u semaforu) a unlock() (odpovídá funkci post()) musí být atomické stejně jako u semaforů
- Aktivní čekání není plně eliminováno, je ale přesunuto z aplikační úrovně (kde mohou být kritické sekce dlouhé) do úrovně jádra OS pro implementaci atomicity operací se semaforey
- Mutex definuje koncept “vlastníka mutexu” a díky tomu jej lze například zamýkat rekurzivně z jednoho vlákna nebo lze implementovat mechanismus pro zabránění uvážnutí.

Užití:

```
void *fce(void *n) {  
    int i;  
    for (i=0; i<100000; i++) {  
        pthread_mutex_lock(&mutex);  
        a+=1;  
        pthread_mutex_unlock(&mutex);  
    }  
    pthread_exit(NULL);  
}
```

Producent – konzument

Tři semaforey

- **mutex** s iniciální hodnotou 1 – pro vzájemné vyloučení při přístupu do sdílené paměti
- **used** – počet položek v poli – inicializován na hodnotu 0
- **free** – počet volných položek – inicializován na hodnotu BUF_SIZE

```
void producer() {
    while (1) {        /* Vygeneruj položku do proměnné nextProduced */
        sem_wait(&free);
        sem_wait(&mutex);
        buffer [in] = nextProduced;  in = (in + 1) % BUF_SZ;
        sem_post(&mutex);
        sem_post(&used);
    }
}

void consumer() {
    while (1) {
        sem_wait(&used);
        sem_wait(&mutex);
        nextConsumed = buffer[out];  out = (out + 1) % BUF_SZ;
        sem_post(&mutex);
        sem_post(&free);
        /* Zpracuj položku z proměnné nextConsumed */
    }
}
```

Producent – konzument jen s mutexy

Pro korektní uspání potřebujeme podmínkové proměnné

- čekání na podmínce se provádí funkcí `int pthread_cond_wait(pthread_cond_t *cond, pthread_mutex_t *mutex);`
- časově omezené čekání na podmínce se provádí funkcí `int pthread_cond_timedwait(pthread_cond_t *cond, pthread_mutex_t *mutex, const struct timespec *abstime);`
- při čekání na podmínce se spojí podmínka s mutexem, který se čekáním uvolní
- probuzení vlákna čekajícího na podmínce se provede funkcí `int pthread_cond_signal(pthread_cond_t *cond);`
- probuzení všech vláken čekajících na konkrétní podmínce se provede funkcí `int pthread_cond_broadcast(pthread_cond_t *cond);`
- při probuzení vlákna, čekajícího na podmínce se opět mutex obsadí (tedy vlákno počká na jeho uvolnění)
- čekání na podmínce musí být vždy uvnitř kritické sekce mutexu
- probuzení cizího vlákna nastavením podmínky, by mělo být také uvnitř kritické sekce mutexu

Prodmínkové proměnné - simulace semaforů

```
void sem_wait(struct sem *s) {
    pthread_mutex_lock( &s->mutex );
    while (s->cnt<=0) {
        pthread_cond_wait(&s->cond, &s->mutex);
    }
    s->cnt--;
    pthread_mutex_unlock( &s->mutex );
}
```

```
void sem_post(struct sem *s) {
    pthread_mutex_lock( &s->mutex );
    s->cnt++;
    pthread_cond_signal( &s->cond );
    pthread_mutex_unlock( &s->mutex );
}
```

```
void sem_init(struct sem *s, int val) {
    s->cnt = val;
    pthread_mutex_init(&s->mutex, NULL);
    pthread_cond_init(&s->cond, NULL);
}
```

```
void *prod(void *n) {
    int i;
    for (i=0; i<30; i++) {
        sem_wait(&empty);
        pthread_mutex_lock(&buf_mutex);
        buf[wr_ptr]=i;
        wr_ptr++; wr_ptr%=10;
        pthread_mutex_unlock(&buf_mutex);
        sem_post(&full);
    }
    return NULL;
}
```

```
void *cons(void *n) {
    int i;
    for (i=0; i<30; i++) {
        sem_wait(&full);
        pthread_mutex_lock(&buf_mutex);
        rd_ptr++; rd_ptr%=10;
        pthread_mutex_unlock(&buf_mutex);
        sem_post(&empty);
    }
    return NULL;
}
```

Prodmínkové proměnné

```
void *producer(void *i) {
    char str[256], *s;
    int wr_ptr=0;

    while ((s=fgets(str, 250, stdin))!=NULL) {
        pthread_mutex_lock(&mutex);
        while (glob_free<=0) {
            printf("Wait full\n");
            pthread_cond_wait(&full, &mutex);
        }
        memcpy(global[wr_ptr], s, 256);
        glob_free--;
        pthread_cond_signal(&empty);
        pthread_mutex_unlock(&mutex);

        wr_ptr=(wr_ptr+1)%8;
    }
    glob_end=1;
    pthread_mutex_lock(&mutex);
    pthread_cond_signal(&empty);
    pthread_mutex_unlock(&mutex);
    return NULL;
}
```

```
void *consumer(void *i) {
    int rd_ptr=0;
    while (!glob_end) {
        pthread_mutex_lock(&mutex);
        while(glob_free>=8 && !glob_end) {
            printf("Wait empty\n");
            pthread_cond_wait(&empty, &mutex);
        }
        if (glob_free<8) {
            printf("Zadano: %s\n", global[rd_ptr]);
            glob_free++;
        }
        pthread_cond_signal(&full);
        pthread_mutex_unlock(&mutex);
        rd_ptr=(rd_ptr+1)%8;
        sleep(1);
    }
    return NULL;
}
```

Čtenáři a písáři

- Úloha: Několik procesů přistupuje ke společným datům
- Některé procesy data jen čtou – čtenáři
- Jiné procesy potřebují data zapisovat – písáři
- Souběžné operace čtení mohou čtenou strukturu sdílet – libovolný počet čtenářů může jeden a tentýž zdroj číst současně
- Operace zápisu musí být exklusivní, vzájemně vyloučená s jakoukoli jinou operací (zápisovou i čtecí)
  - v jednom okamžiku smí daný zdroj modifikovat nejvýše jeden písář
  - Jestliže písář modifikuje zdroj, nesmí ho současně číst žádný čtenář
- Dva možné přístupy
  - Přednost čtenářů
    - Žádný čtenář nebude muset čekat, pokud sdílený zdroj nebude obsazen písářem. Jinak řečeno: Kterýkoliv čtenář čeká pouze na opuštění kritické sekce písářem.
    - Písáři mohou stárnout
  - Přednost písářů
    - Jakmile je některý písář připraven vstoupit do kritické sekce, čeká jen na její uvolnění (čtenářem nebo písářem). Jinak řečeno: Připravený písář předbíhá všechny připravené čtenáře.
    - Čtenáři mohou stárnout

Priorita čtenářů

■ Sdílená data

- semaphore wrt, readcountmutex;
- int readcount

■ Inicializace

- wrt = 1; readcountmutex = 1; readcount = 0;

Čtenář:

```
sem_wait(readcountmutex);
readcount++;
if (readcount==1) sem_wait(wrt);
sem_post(readcountmutex);
```

Písař:

```
sem_wait(wrt);
    // pisař modifikuje zdroj
sem_post(wrt);
```

// čtení sdíleného zdroje

```
sem_wait(readcountmutex);
readcount--;
if (readcount==0) sem_post(wrt);
sem_post(readcountmutex);
```

Priorita pisařů

■ Sdílená data

- semaphore wrt, rdr, readcountmutex, writecountmutex;
- int readcount, writecount;

■ Inicializace

- wrt = 1; rdr = 1; readcountmutex = 1; writecountmutex = 1;
- readcount = 0; writecount = 0;

Písař:

```
sem_wait(writecountmutex);
writecount++;
if (writecount==1) sem_wait(rdr);
sem_post(writecountmutex);
sem_wait(wrt);
    // pisař modifikuje zdroj
sem_post(wrt);
sem_wait(writecountmutex);
writecount--;
if (writecount==0) sem_post(rdr);
sem_post(writecountmutex);
```

Čtenář:

```
sem_wait(rdr);
sem_wait(readcountmutex);
readcount++;
if (readcount == 1) sem_wait(wrt);
sem_post(readcountmutex);
sem_post(rdr);
    // čtení sdíleného zdroje
sem_wait(readcountmutex);
readcount--;
if (readcount == 0) sem_post(wrt);
sem_post(readcountmutex);
```


Monitor

- Monitor je synchronizační nástroj vyšší úrovně
- Umožňuje bezpečné sdílení libovolného datového typu
- Na rozdíl od semaforů, monitor explicitně definuje která data jsou daným monitorem chráněna
- Monitor je jazykový konstrukt v jazycích „pro paralelní zpracování“
- Podporován např. v Concurrent Pascal, Modula-3, C#, ...
- V Javě může každý objekt fungovat jako monitor (viz metoda `Object.wait()` a klíčové slovo `synchronized`)
- Procedury definované jako monitorové procedury se vždy vzájemně vylučují

```
monitor monitor_name {  
    int i;                                // Deklarace sdílených proměnných  
    void p1(...) { ... }                 // Deklarace monitorových procedur  
    void p2(...) { ... }  
    {  
        // inicializační kód  
    }  
}
```

Synchronizace v Javě

- Java používá pro synchronizaci Monitor
- Uživatel si může nadefinovat semafor následovně:

```
public class CountingSemaphore {  
    private int signals = 1;  
  
    public synchronized void sem_wait() throws InterruptedException {  
        while(this.signals <= 0) wait();  
        this.signals--;  
    }  
  
    public synchronized void sem_post() {  
        this.signals++;  
        this.notify();  
    }  
}
```

Případně lze použít i efektivnější `java.util.concurrent.Semaphore`

Spin-lock

- Spin-lock je obecný (čítající) semafor, který používá aktivní čekání místo blokování
- Blokování a přepínání mezi procesy či vlákny by bylo časově mnohem náročnější než ztráta strojového času spojená s krátkodobým aktivním čekáním
- Používá se ve víceprocesorových systémech pro implementaci krátkých kritických sekcí
- Typicky uvnitř jádra
- Např. při obsluze přerušení, kde není možné blokování (přerušení není součástí žádného procesu, jedná se o hardwarový koncept)
- Další použití je pro krátké kritické sekce, např. zajištění atomicity operací se semaforey (ale to se většinou řeší efektivnějšími atomickými instrukcemi)
- Užito např. v multiprocesorových Windows 2k/XP/7 i Linuxu